

МОРАЛЬНО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО І КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ЗНАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІН ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «ПРИРОДОЗНАВСТВО»

Т.М. Попова

Україна, м. Керч, Керченський державний морський технологічний університет

Питання морального виховання в процесі навчання дисциплін природничого циклу ставилися ще донедавна виключно із заідеологізованих позицій «комуністичної моралі». Така позиція заперечувала або обмежувала існування загальнолюдської моралі, визнання загальнолюдських цінностей, духовної культури, культурологічного підходу і т.д., а отже, обмежувала і відповідні можливості реалізації морального виховання і, зокрема, у природничо-науковій освіті.

І.Я. Ланіна стала першим дослідником у дидактиці, яка в 1985 році, разом із початком «перебудови», за рік до чорнобильських подій, побіжно торкнулася у своїй монографії соціального смислу проблеми «наука і моральність», гуманістичної сутності природничих наук. Дослідниця розглядала значущість пізнавального інтересу на уроках природничих дисциплін у формуванні моральних переконань учнів на тодішніх ідеологічних засадах [4, с.107-124].

У філософії гуманність людини відносять до категорії моральних цінностей, які є відображенням знань про моральність, що одержує людина в процесі навчання та з життєвим досвідом.

Одним із головних шляхів формування в учнів моральних якостей ми вбачаємо у дотриманні культурологічного підходу до вивчення фізики, астрономії, хімії, біології, географії – реалізації гуманістичної спрямованості природничо-наукової освіти на засадах уведення в зміст навчання культурологічних знань.

Нами у роботі [5, с.96] зміст природничо-наукової освіти в загальноосвітній школі визначений як педагогічно адаптована система знань, умінь і навичок про оточуючий світ природи та методи його пізнання і перетворення, що складають основу природничих наук – факти, поняття, закони, теорії, моделі, досліді, методи, уміння і прийоми розумової, практичної, дослідницької й творчої діяльності, приклади застосування досягнень наукових знань у розвитку матеріальної (технічної) і духовної культури, культурно-історичний матеріал про різні етапи розвитку природознавства, життєдіяльності видатних вчених, винахідників та інженерів, зокрема, українських.

З філософської точки зору наукові знання належать до категорії істинних знань; культура, культурологічні знання – до категорії ціннісних знань. Можна припустити,

що дотримання культурологічного підходу в навчанні дисциплін освітньої галузі «Природознавство» передбачає діалог і синтез істинних (наукових) та ціннісних (культурологічних) знань. Результатом такого синтезу має стати виховання високоморальної людини, що є метою гуманістичної спрямованості освіти.

Включення культурологічних знань, які впливають на формування в учнів уявлень про науку як «...джерело знань про навколишній світ, основу науково-технічного прогресу і водночас один з найважливіших компонентів світової культури» [6, с.3], до змісту природничо-наукової освіти є актуальним з точки зору як морального виховання майбутнього покоління, так і практичної реалізації культурно-історичної компоненти змісту природничо-наукової освіти. Таким чином створюються умови для ознайомлення учнів з історією розвитку національної та світової природничої науки і техніки, розкриває роль наукових знань «...в житті людини та суспільному розвитку, <...> формує знання з історії становлення основних наукових ідей та їх творців, що дає учням уявлення про історичний характер становлення і сфери застосування наукових знань, місце наукового знання в суспільному прогресі...» [3, с.35-48].

Культурно-історична компонента розкриває гуманітаризаційний потенціал природничо-наукової освіти, створюючи передумови для творчо-пошукової діяльності учнів, їхнього самовизначення загальнолюдських та національних цінностей, науковості природничих знань та їх значущості в становленні людини. Тим самим виявляється як світоглядна, так і соціокультурна функція культурно-історичної компоненти змісту природничо-наукової освіти.

Сучасні автори робіт із культурології і філософії культури С. Абрамович, В. Бокань, Г. Драч, М. Каган, Н. Кравцова, Ю. Лотман, А. Маркова, Л. Нікітич, Ю. Петров, В. Прозерський, Є. Попов, А. Радугін, В. Розін, М. Тілло, М. Чікарькова, Е. Юровська й інші розглядають культурологічні знання з точки зору філософії, історії культури та науки. Наука презентує тільки одну з численних сторін людської культури, є її частиною й продуктом життєдіяльності людини. Науці, як і культурі, людина навчається все своє життя. Синтез культурно-історичної компоненти змісту навчання фізики, астрономії, хімії, біології, географії й наукових знань спрямовує навчально-виховний процес у загальноосвітній школі на виховання гуманної, високоморальної особистості. Водночас формується освічений, інтелектуальний, творчий, винахідливий майбутній фахівець, який має чуття нового, морально-свідому здатність адаптування до соціальних умов життєдіяльності.

Моральна свідомість відображає закони суспільного розвитку у *ціннісній* формі.

До основних цінностей належать, перш за все, ідеї добра і гуманності. Моральна свідомість – це основна форма суспільної свідомості, в якій знаходять відображення загальноприйняті нормативи і оцінки людської діяльності [7, с.498-503] та є «суттю особистісних людських чеснот» [2, с.198].

У С.У. Гончаренка знаходимо: «Моральність – це та фундаментальна риса, яка визначає особистість. Народжений людиною може і не стати людиною в справжньому розумінні: він може піднятися, а може й упасти. Без моральності неможливе буття суспільства. У цьому розумінні моральна свідомість – це необхідний фактор прогресу людського суспільства, його гуманітаризації. <...> Моральна свідомість стає все більш розгалуженою і збагаченою разом із соціально-історичним прогресом людства, удосконаленням всіх сторін його життя: економічною, соціально-політичною, науково-технічною, духовною» [1, с.498-500].

Основними елементами моральної свідомості є система цінностей і ціннісних орієнтацій, етичні почуття, моральні судження, моральні ідеали та історично сформована система категорій моралі. Вони забезпечують змістову і функціональну єдність її структури, характеризують її загальну спрямованість [7, с.503-504].

Відзначимо, що залежно від історичних умов, категорії моралі і культури змінюються, наповнюються щоразу новим конкретно-історичним змістом, організовують навколо себе всю систему морального усвідомлення епохи і спрямовують життєдіяльність людини до її самореалізації. Прагнення людини до найбільш повної самореалізації в життєдіяльності досягається тільки в творчій праці, боротьбі, які спрямовані на досягнення власних мрій. Усе, що пов'язано для людини із сенсом її життя, оцінюється нею з точки зору щастя, а воно може буту істинним лише тоді, коли діяльність людини набуває суспільного визнання, суспільної цінності. Реалізуючи себе в праці, творчості, людина вливається до загальної культури [там само, с. 504-505].

Сучасною дидактикою визнається той факт, що людина стає творцем культури не лише в матеріальному виробництві після отримання освіти, але вже і в процесі вивчення основ наук у школі й вищому навчальному закладі.

А.В. Хуторський розглядає культуротворчу функцію навчання, що реалізується розглядом та наступною рефлексією в освітньому процесі культурно-історичних аналогів. Саме через рефлексію відбувається формулювання й співставлення учнями власних версій, бачення ними культурологічних і моральних проблем, зіткнення учнівських позицій. У дитячій самореалізації звучать інколи мотиви тих думок й ідей,

які властиві «великій науці», стародавнім і сучасним ученим [8, с.202]. Розгляд культурних артефактів і відповідних культурно-історичних аналогів у навчанні природничо-наукових предметів сприятиме формуванню моральної свідомості вихованців.

Найвищим освітнім результатом має вважатись той, коли природничо-наукові і ціннісні (культурологічні) знання в їх взаємозв'язку, отримані учнями на всіх етапах навчання, сприяють формуванню особистісних високогуманних (морально-ціннісних) якостей учня, його моральний та інтелектуальний рівень розвитку.

Наука є продуктом життєдіяльності людини і висвітлює тільки одну із багатьох сторін людської культури. Як навчити майбутніх громадян і патріотів своєї Батьківщини не повторювати помилок, відомих в історії, що призвели до світових катастроф тільки тому, що на першому місці у вчених і політиків було егоїстичне «Я»?

Приклади громадянської позиції, високої гуманістичної моралі вчених-фізиків, винахідників техніки у світі й Україні повинні розглядатися в змісті природничо-наукової освіти. Учнім варто знати приклади громадянської позиції стосовно ядерної зброї і миротворчої діяльності А. Ейнштейна (2005 рік був оголошений ООН роком А. Ейнштейна), А.Д. Сахарова, багатьох інших видатних учених, зокрема українських. Феномен моральної позиції і вимогливості багатьох учених-природознавців, засновників всесвітнього Пагуошевського руху вражає. Серед інших ученими були порушені питання безпеки ядерної зброї, контролю ядерного озброєння, соціальної відповідальності вчених. Ідеї Пагуошевського руху були підхоплені фізиками І.В. Курчатовим (1903-1960), Д.В. Скобельциним (1892-1990). І.Є. Таммом (1895-1971), С.П. Капіцею (нар. 1928), геохіміком О.П. Виноградовим (1895-1975), фізико-хіміком В.І. Гольданським (1923-2001), хіміком О.В. Топчиєвим (1907-1962) та багатьма іншими вченими колишнього Радянського Союзу. Наприкінці ХХ століття на базі Дніпропетровського філіалу Національного інституту стратегічних досліджень України була організована українська група Пагуошевського руху. З 1996 р. одним з активних учасників цієї групи став генеральний директор Океанологічного Центру НАН України академік В.М. Єремєєв (нар. 1942).

Такі персоналії, їх творча і життєва діяльність є для учнів яскравими зразками відданості науці і людству, які стають прикладами для морального наслідування майбутніми поколіннями.

Можливості формування й виховання гуманної високоморальної особистості, яка в майбутньому може взяти на себе обов'язки за близьких, людство, за Землю – «планету

людей» – у природничо-науковій освіті значно розширюються за умов реалізації взаємозв'язків природничо-наукового і культурологічного знання в процесі вивчення дисциплін освітньої галузі «Природознавство». Все це сприяє розвитку творчих здібностей учнів, активізації пізнавальної і культуротворчої діяльності, формуванню особистості як суб'єкта культури і морального світогляду та розширює можливості дидактики природничих дисциплін у загальноосвітній школі.

Таким чином, реформування сучасної природничо-наукової освіти, її спрямованість на гуманістичні ідеї та їх реалізацію в процесі навчання привели до модернізації не тільки змісту освіти, а й до аналізу і переосмислення її освітніх та моральних задач.

Література:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ, 1997. – 376 с.
2. Данилевский Н.Я. Россия и Европа / Н.Я. Данилевский. – М. : Книга, 1991. – 574 с.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України : спецвипуск. – 2004 (січень). – №№ 1, 2. – 64 с.
4. Ланина И.Я. Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики // И.Я. Ланина. – М. : Просвещение, 1985. – 128 с.
5. Попова Т.М. Методологічні і дидактичні засади реалізації культурно-історичної компоненти змісту природничо-наукової освіти у загальноосвітній школі: дис. ... доктора пед. наук : 13.00.09 / Попова Тетяна Миколаївна. – К., 2011. – 395 с.
6. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Хімія. 7-11 класи. – Київ-Ірпінь : Перун, 2006. – 32 с.
7. Спиркин А.Г. Основы философии : [учебное пособие для вузов] / Б.И. Спасский. – М. : Политиздат, 1988. – 592 с.
8. Хуторской А.В. Современная дидактика : [учебник для вузов] / А.В. Хуторской. – СПб. : Питер, 2001. – 544 с.

Надійшло до редакції 25.03.2013 року